

A RENDTARTÓ SZÉKELY FALU

(Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi *Imreh István*).

(Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973. 339 old.)

Amikor *Imreh István* 1947-ben a kolozsvári Bolyai Egyetemen befejezte tanulmányait, „Székely falutörvények” című munkáját nyújtotta be disszertációként. Ezt később az Erdélyi Tudományos Intézet könyvtárakban ki is adta. E kis könyv megmutatta szinte egy egész élet kutatómunkájának az iránvát. *Imreh István* azóta is következetesen szülőföldje falusi népének a múltjával foglalkozik. A „Kriterion”-nál most megjelent könyve *A rendtartó székely falu*, eddigi munkásságának a megkoronázásaként, a falutörvények avakorlathoz való érvényesülését mutatja be. Elsősorban a múlt század közepén végbement átalakulást megelőző évszázadot vizsgálja, tehát a XVIII század második és a XIX. század első felét.

Munkájának nem csak a tudományos kíváncsiság a hajtóereje, a ma feladatainak megoldását akarja az önismertet elmélyítésével megkönnyíteni. Ő maga így ír erről: „Az önismeretre törekvő ember, aki rendezni kívánja viszonyát a jelennel és a jövővel, nem menekedhet az ősökkel való párbeszédétől. Annak, aki a mi korunk sok gyötrő kérdésére választ keres, jó tudni a már megtett útról, a földről és a népről, amely útnak indította és útravalóval látta el. Mert az ember nem csak biológiai hagyatékokat vett át az előzőktől, hanem történeti-társadalmi örökséget is, hogy ezektől meghatározottan és velük küzdözve építse egyéniségét és a közösséget.” Tömör megfogalmazása ez minden honismereti munka igazi céljának.

A falu életét valamikor a legkisebb részletig hagyományá vált szo-

kasok szabályozták. A kereszteléstől a temetésig, a koszoson moogától a templomi ünnepségek mindennek meg volt a maga szigorú szabálya. Erős kötöttség volt ez, de ahogy *Imreh* írja, egyben biztonság és védelem is, s talán ezért állt ellen oly szívesen a belülről és kívülről megbontására törekvő erőknek.

Szokások szabályozták a fontosabb közös érdekeket, s ezeket sok helyen — különösen a Székelyföldön — írásba is foglalták. Ezt az írásba foglalt szokásjogot nevezték falutörvénynek. Megannyi dokumentumai ezek a nép eleven jogteremtő szellemének. Falutörvények szabályozták a falu közös vagyónának, a közös erdőknek, a legelőknek és a „szénafüveknek” használatát, a gazdálkodás rendjét, a falu terheinek a viselését s a falu autonóm jogkörébe tartozó igazgatási és igazságszolgáltatási teendőket. *Imreh* a falu ládájában dohosodó s oly sok helyen elveszett falutörvények mellett most felkutatta a még meglevő falujegyzőkönyveket is. A *hűtősei*¹ élén kormányozó és igazságtévő falusbíró vagy a nótárius ezekbe jegyezte be a faluban felmerült ügyesbajos dolgokat a vitákat, azok elintézését s a falutörvény, vagy egyéb szokások megsértőire kirótt büntetéseket. *Imreh* könyvében az esetek százait sorolja fel s az ódon zengésű mondatokból kibomlanak előttünk az elsüllyedt múlt mindennapjai.

A falutörvények rendszerint azzal zárultak, hogy a falu lakosai vinculum, azaz kötbér terhével kötelezik magukat a közegetértéssel létrejött szabályok megtartására. *Imreh István* megmutatja azt is, hogy ez a „közegetértés” mennyi egymásnak feszülő érdek kompromisszumaként jött létre. Különösen nehéz volt a helyzet a szerző által elsősorban vizsgált területeken, a Székelyföld határmenti részében, Csikban, Háromszéken és Bardóczzséken. E részek addig szabad székely lakosságának a zömét a bécsi udvar 1764-től 1848-ig, tehát a korszak utolsó 84 évében katonai határőrszolgálatra kényszerítette.

¹ *hűtős, hites* = esküdt (a falu vezetőségében)

Az igazgatás kettőssége, a széki tiszt-ségek és a katonai parancsnokságok versengése különösen bonyolulttá tette itt a társadalom amúgyis meglévő bel-ső feszültségeit.

Imreh István könyve tanulságos és hasznos is, s tegyük még hozzá: ilyen munkát csak az tud írni, aki nagyon szereti szülőföldje népét.

Bodor György

KICSI MADÁR. JAJ BE FENN JÁRSZ!

(Pécs, 1973. 74 oldal)

A kevésbé ismert, vagy teljesen ismeretlen, kiadatlan népdalok híveinek nagy örömet szerezhet az egyházasko-zári, a nagyhajmási és a sásdi községi tanács közös kiadásában megjelent fü-zetecske. *Gyurka Mihályné, Simon Fe-renc Józsefné és Demse Dávidné* — mindhárman a Moldvából hazatelepe-dett csángómagyarok közül való nép-művészek — kincséből áll ez a 30 dalt magában foglaló kiadvány, amelyet *Várnai Ferenc* szerkesztett, gazdag gyűjtéséből.

Ha esupán annyit mondanánk, hogy ezúttal kizárólag a legszebb, régi stí-

lusú dalokkal találkozhatunk, az is ele-gendő volna a tartalom jelentőségének érzékeltetésére. De többről is van szó: a változatos összeállítás megajándékoz bennünket egy-egy ismert szöveg más dallamával, vagy egy-egy ismert dal-lam új változatával, s költőien szép szövegekkel. Pávakörök, énekkarok, énekesek, muzsikások, akik műsorukat, népdalismeretüket gazdagítani akarják, jó forrásra bukkannak könyvünkben.

Marton Istvánnak, az egyházaskozári Nagyközségi Tanács elnökének aiánlá-sán kívül megtaláljuk benne a három moldvai születésű népművész rövid életrajzát, s így a dalokat a velük élő ember nélkülözhetetlen világával együtt ismerhetjük meg.

Vass Lajos

REISMANN JÁNOS—SIMON ISTVÁN:

BAKONY

(Corvina, 1973. 23 old. szöveg és 152 old. kép)

Szép kiállítású fotóalbum jelent meg a Bakonyról, *Reismann János* 152 fény-képfelvételeivel és *Simon István* bevezetőjével.

Reismann fényképalbumában — úgy látszik — a mai Bakonyt és az itt élő embert óhajtott bemutatni. A felvéte-lek kétségtelenül sikerültek, technikai-lag kifogástalanok, nagyon jól beleil-le-nének egy képes folyóiratba, aktuális riport kíséretében. A fotóalbum azon-ban más jelent, ennél sokkalta mé-lyebbet és ilyen albumba kevésbé va-lók Reismann fényképei. Fényképezőnk úgy látta a Bakonyt, az erdőt, a fal-vakat, a városokat, ahogy az autón utazó riporter látja: valahol megakad a szeme egy útszéli fatörzsen, egy ré-ginek gondolt házon, az utcán siető lányokon, s akkor megállítja kocsiját, előveszi fényképezőgépét és hirtelené-ben elkatintja, hogy a filmen rögzítse a látottakat. Azután tovább robob.

A táj mélyebb megismeréséhez azon-ban ennél többre van szükségünk: el-sősorban annak kultúrtörténeti ismere-tére, azután sokkalta finomabb, részle-tekbe menő meglátásra. A riporter szá-mára érdekes, hogy a rátóti nagyszerű kolostorrom előtt disznók legelnek, de a művészettörténet után érdeklődőt za-varja a gótikus ikerablakhoz csatlako-zó konda látványa. A veszprémi Vár öreg utcájának bemutatásakor a mai élethez akar közelebb hozni fényképe-szünk, amikor az utcán piszkos törme-lékhavat kocsira rakó munkásokat rö-g-zít fényképén. Közben azonban a mai élet ábrázolása elfedi a műemléképü-let legértékesebb részleteit. Pedig a honismereti kutatót elsősorban a mű-emléképület érdekli és nem a hó elta-karítása. Ezt a fényképezési módot túl-ságosan „modernnek” tartom, kevésbé esztétikusnak.

Azután városi utcaképeket látunk járó-kelő fiatalokkal, de ilyen képeket országunkban akárhol másutt is lehet készíteni, tehát egyáltalában nem jel-lenzőek Veszprémre vagy Pápára. He-

¹ Az 1500 példányban megjelent füzet egy-egy példányá kapható a 107. sz. Idegennyelvű Könyv-és Zeneműboltban (7621 Pécs, Sallai u. 1.). Nagyobb tétel az egyházaskozári tanácstól (7347 Egyházaskozár) rendelhető.

gedűn próbálkozó cigánypurdé is akad szerte az országban. Sikertől fényképekről van tehát szó, riportképekről, de mindezek a táj lényegét érzékeltető monografikus fotóalbumba már nem illenek bele.

A Bakony erdeje kétségtelenül romantikus és kissé hamis színezetben él a köztudatban — erről épp én írtam többször tanulmányaimban, könyveimben —, azonban ennyire mégsem szabad elhallgattatni a Bakony erdejét, ahogy ezt Reismann teszi. Albumában az erdőről alig van szó. Bemutat néhány parasztházat, városi házat, azonban ezeknél sokkalta érdekesebb, jellemzőbb épületek vannak vidékünkön. A képek javarésze tehát keveset mond és egyáltalában nem ismert meg a Bakonnyal, annak múltjával, igazi értékeivel, szépségével. Természetesen nem egy műemlékeket felsorakoztató, képzőművészeti jellegű albumot vagy erdészeti, néprajzi kiadványt kérünk számon, másrészt azonban mégsem szabad ennvire átesni a ló túlsó oldalára. Ismétlem: ügyes riportképekről van szó, de ezek a hazáit megismerni vágyó olvasónak kevésbé szolgálnak segítségül, útmutatóul.

Mindezen azért csodálkozom szerfelett, mert e riportkönyvet a Bakony szülőltjének szerelmesének, Simon Istvánnak valóban igen értékes, őszinte hangú vallomása, bevezetője előzi meg. „A Bakonyt az erdő jellemzi” — hangsúlyoztatja, majd kifejti: a Bakony tájegységei változatosak, mindegyiknek megvan a sajátos erdő-jellege. De a Bakonynak külön története is van, a magyar múltban jelentős szerepet játszott. Veszprém városa is jelentős múlttal rendelkezik, de épp e városban találkozunk csodálatosképpen az ezeréves

múlt és a modern kor hangulata — fejtetői Simon István. Reismann e találkozást igyekezett néhány képén ábrázolni, de valljuk be, hogy a múlt képeiből igen keveset sikerült a mai életformához kapcsolnia.

Simon István plasztikus néprajzi leírást ad falujáról, Bazsáról, hangsúlyozva közben, hogy a Bakony a maga néprajzi jellegzetességével, építészetével, embereinek életmódjával, szokásaival külön világ a nagyobb világban. Az utóbbi tíz évben a falu külső formái megváltoztak, s e változás bemutatása lehetett Reismann képeinek elsődleges célja, sajnos azonban közben épp a bakonyi levegő, hangulat sikkadt el ezekből.

Plasztikus leírást kapunk Simon Istvántól a bakonyi tél csodálatos panorámájáról, a hó, a tél megérkezéséről, de Reismann ezek bemutatásával is adós maradt.

A végső tanulság: a fényképeknek a Bevezető gondolatmenetéhez kellett volna alkalmazkodniuk, képekben kifejezniük azt, amit Simon István költői szavakkal kimond. Ez a Bevezető vonalmat ébreszt bennünk a Bakonyhoz, a tájhoz, a házakhoz, az itt élő emberekhez, úgyszólván útmutatóul szolgál a néprajzi, honismereti gyűjtéshez.

Evégre negyven éve járom a Bakonyt, gyűjtöm kultúrtörténeti, néprajzi anyagát; sok ezer fényképet készítettem, de tudom, hogy mindehhez nagyon kell ismerni múltját, emlékeit, az egész tájat legkisebb részleteiben is. A honismereti munkásoknak is elsősorban mélyebb ismeretekre van szükségük, ezek megszerzése munkájuk fő célja.

Dr. Vajkai Aurél

ÉN SZÓKE VÁROSOM

Írások Nyíregyházáról.

Szerk.: dr. Hársfalvi Péter

és dr. Katona Béla

(Nyíregyháza, 1971. 198 old. szöveg

és 3 old. fénykép)

Érdekes, értékes és több szempontból is tanulságos kötetről szeretnék beszámolni, amely Nyíregyházán látott napvilágot, a *Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának gondozásában*. A gyűjtemény célja, hogy olyan „olvasókönyvei” adjon az érdeklődők kezébe, „amely nemcsak ismereteket közöl, hanem gyönyörködtet és szórakoztat is.”

A kiadvány anyagát a Nyíregyházával foglalkozó tudományos, publicisztikai és szépirodalmi munkákból válogatták össze. Az *első részben* a város történelmével, népének múltjával, a település jellegével és jövőjével foglalkozó írások kaptak helyet (köztük *Fényes Elek*, *Kiss Lajos*, *Erdei Ferenc* munkái), míg a *második* — nagyobbik — részbe kerültek a szépirodalmi, vagy az irodalmi riportok igényességével készült művek, közöttük *Krúdy Gyula*, *Móricz Zsigmond*, *Rákos Sándor*, *Szabó Pál*, *Váci Mihály* elbeszélései és versei. Mindegyik rész előtt egy-egy rövidre fogott, általánosabb jellegű bevezető áll, amely nagy vonalakban tájékoztat-

ja az olvasót a Nyíregyházával kapcsolatos történelmi és irodalmi források legfontosabbjairól. A gyűjtemény végén a szerzők rövid életrajzát és a közölt írások bibliográfiai adatait találjuk. Végül pedig néhány, a régi Nyíregyházát idéző fénykép zárja a kötetet.

A válogatás szemléletéről, szerencsés, vagy kevésbé sikerült voltáról sokmindent lehetne mondani és minden bizonnyal felsorolhatnánk jónéhány olyan munkát, amelyet bárki joggal hiányolhat az anyagból. Ezt azonban semmi esetre sem tesszük meg, mert nagyon jól tudjuk, hogy egy ekkora terjedelmű (alig 9 ívnyi) kötetben a teljességnek még csak a látszatára sem lehet törekedni. Fontosabb azonban ennél, hogy a gyűjtemény 35 írása közül úgyszólván alig akad olyan, amelyet fölöslegesnek éreznénk, és végülis ez a lényeg: ami benne van, az — néhány részletől eltekintve — jó.

Szándékában és eredményében egyaránt tiszteletre méltó szellemi vállalkozással van tehát dolgunk, amellyel a „nélkülözhetetlen lokálpatriótai öntudatnak az ébredésén” kívül követésre méltó példát jelent más vidékek, más

városok számára is a honismereti, helytörténeti munka tartalmasabbá, színvonalasabbá tétele szempontjából. Egy ilyen gyűjtemény ugyanis — függetlenül attól, hogy eredeti, vagy válogatott anyagot közöl — nagyszerűen kielégíti a város (vidék, vagy falu) iránt megnyilvánuló, legkülönbözőbb jellegű érdeklődést.

Elvileg! A gyakorlatban ugyanis sajnos az „Én szőke városom” is a kézen-közön terjedő könyvek sorsára jutott, mint annyi más értékes kiadvány. Nem „hivatalos” könyvkiadó adta ki, így nem került bele a könyvterjesztés országos vékörébe s az érdeklődők nagy része nem, vagy csak véletlenül juthat hozzá. Voltaképpen áldatlan állapot, hogy százával látnak napvilágot olyan értékes és korántsem csekély érdeklődésre számot tartó könyvek — köztük számos helytörténeti, honismereti kiadvány —, amelyek az elégtelen, vagy nem elég hatékony kiadói tevékenység miatt félig „illegálisan” jelennek meg s így az olvasóközönség legnagyobb részéhez el sem jutnak.

Halász Péter

TÓTH LAJOS:

VAJÚDÓ VILÁG¹

A nagyszénási Lenin Termelőszövetkezet első huszonöt éve
(Nagyszénás, 1973. 186 old.)

A termelőszövetkezetek történetével foglalkozó tanulmányok újabb kiadványában a nagyszénási Lenin Termelőszövetkezet huszonöt éves fejlődésének történetét dolgozta fel *Tóth Lajos*.

„Egy községi termelőszövetkezet élete elválaszthatatlan magának a községnek az életétől, így amikor a felfedező útra indulok, meg kell keresnem azokat a körülményeket, amelyek Nagyszénásra jellemzőek voltak a múltban, s jellemzőek a jelenben.” Ezzel a gondolatmenettel indítja könyvét a szerző, rámutatva a község és a termelőszövetkezet életének szoros összefonódására.

A monográfia első részében Nagyszénás kialakulásával és történelmi fejlődésével ismerkedhetünk meg. Ennek az időszaknak lényeges vonása, hogy a századforduló után egyre erőteljesebbé vált a falu parasztságának differenciálódása és növekedett a földnélküliek, az agrárproletárok száma.

A felszabadulás utáni földosztás korántsem oldotta meg ezeknek az agrárproletároknak a helyzetét, nemcsak azért, mert az igénylőknél lényegesen kevesebb volt a fölosztható föld, de azért sem, mert elégtelen volt az új parasztbirtokok felszereltsége, eszköz-ellátottsága. Ezért már közvetlenül a földosztás után megalakult az első termelőszövetkezeti csoport — főként agrárproletárokból —, s az elsőt gyorsan követte a többi is. 1949-ben már négy termelőszövetkezeti csoport működött — igaz, hogy a falu földterületének csupán 7 %-án. A nehéz körülmények között gazdálkodó termelőszövetkezeti csoportok további növekedését erősen gátolta az a körülmény, hogy — amint a szerző írja — „a kis és középparasztok túlnyomó többsége hallani sem akart a kollektív gazdálkodásról.” Ebben az időszakban, két termelőszövetkezeti csoport összevonásával alakult meg a *nagyszénási Lenin Termelőszövetkezet*.

Tóth Lajos a továbbiakban részletelesen elemzi az ötvenes évek hibás agrárpolitikájának a község és a Lenin Termelőszövetkezet vezetésében érzékelhető hatásait. A mind jobban befelé

¹ A kiadvány nem került könyvterjesztői forgalomba. Az érdeklődők a nagyszénási Lenin Tsz-től kérhetnek belőle.

forduló középparasztságot adminisztratív eszközökkel igyekeztek belépésre kényszeríteni, ugyanakkor a termelőszövetkezet nem tudott úgy gazdálkodni, hogy a reális fejlesztési igények mellett a tagság megfelelő szintű javadalmazását is biztosíthatták volna. Így néhány gyengébben sikerült gazdasági évben a mindennapi megélhetés is nehézséget jelentett a Lenin Termelőszövetkezet tagjai számára. Az 1956-os elenforradalommal a Lenin Termelőszövetkezet is elérkezett az eddigi legválságosabb időszakához.

Az 1957-ben kibontakozó fejlődés azután ismét megszilárdította a szövetkezet helyzetét. A hatvanas évek elején azonban — főként az akkori vezetőség hibái miatt — újból mélypontra került a termelőszövetkezet. Rendkívül tanulságos, hogy csak hosszú évekig tartó vergődés után, a hatvanas évek végére sikerült olyan vezetőséget választaniuk, amelynek hatására megnőtt a gazdálkodás eredményessége, célszerűen tudták fejleszteni az ágazatokat és nem utolsósorban kedvező változások következtek be a tagság gondolkodásmódjában. „1970 végére — olvashatjuk — a nagyszénási Lenin Termelőszövetkezet tevő-

kenységének tartalmában is mezőgazdasági nagyüzemmé vált.”

A magyar mezőgazdaság nagyüzemi átalakításának történetét feltáró termelőszövetkezeti monográfiák egyik legújabb kiadványa tudományos színvonalra és agrártörténeti értéke alapján mindenképpen méltó folytatása az eddig megjelent munkáknak. A nagyszénási Lenin Termelőszövetkezet sajátos vonásaival együtt részese a szövetkezeti nagyüzemi átalakítás országos folyamatának, így a tanulmány hasznos adalékot szolgáltat a szövetkezeti mozgalom általános gazdasági és társadalmi jelenségeinek megértéséhez, ugyanakkor az üzemi problémák megoldása jól példázza azokat az erőfeszítéseket, amelyek a nagyüzemi termelés megszilárdításához szükségesek.

A monográfia fő értéke, hogy nem sablonos alkotás, hanem mélyrehatóan és kritikailag elemzi a termelőszövetkezet fejlődését. Módszereiben jól ötvöződik a szociológia és az üzemi szemlélet, sajnos az ökonomiai megközelítés sokszor háttérbe szorul. A jól szerkesztett könyv érdekes és izgalmas olvasmányként is megállja a helyét.

Dr. Papp Zsolt

GILITZE ISTVÁN:

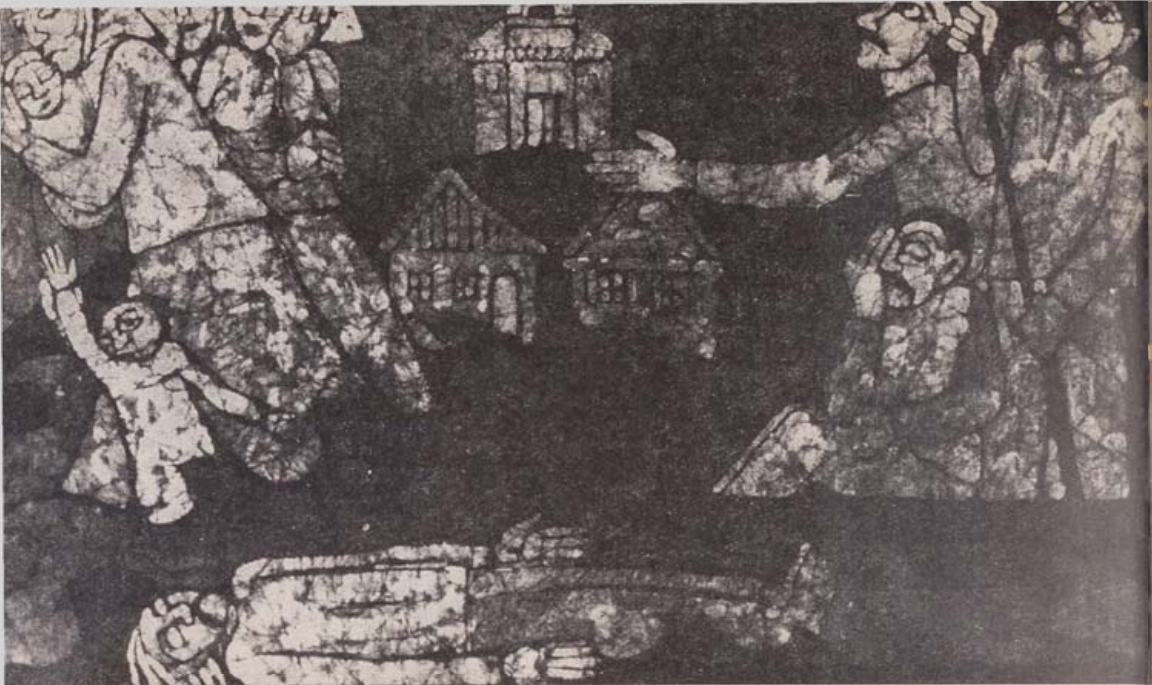
P. MAKÓ VÁROSÁNAK VÍZ ÁLTAL VALÓ PUSZTULÁSÁRÓL

(A Csongrád megyei és a
Makói Városi Tanács kiadása.
Makó, 1973. 39 old.)

1821-ben — akárcsak 1970-ben — szörnyű árvíz pusztított a Körös—Maros—Tisza vidékén. 1821. július 3-án — szinte úgy mint 1970. júniusában — kiöntött a Maros és elárasztotta Makót. Az 1821. évi árvizet *Gilitze István* paraszti históriás költő, az 1970. évi *Jámborné Balog Tünde* rajztanár nő élte át. Az előbbi versbe szedte, a későbbi batik-kárpitra festette az árvíz rettenetét. A két évszám között egy híján 150 év telt el, de a megrendülés ihlető ereje nem változott. A versszakok és a képek ugyanazt a fájdalmat, újra-átélt veszedelmet tükrözik, a szemtanú hitelességével. És ez a művészi rokonság most érzékelhető egyértelműen, hogy 1973-ban újra kiadták *Gilitze István* históriáját *Balog Tünde* batikjaival illusztrálva.

A könyvet már kézbe venni is jó. A

facsimile kiadásban a 150 éve nyomtatott szöveg is tökéletesen olvasható és élvezhető olyannyira, hogy — akárcsak másokban — bennem is felvetődött a kérdés, szükség volt-e a mai helyesírással átírt, modern-betűs változatra. A kiállítás rangos — halványkék papíron, gyönyörű tipográfiával —, de ez nem is meglepő: Gyomán készült a Kner nyomdában. Hogy az illusztrációk fekete-fehérben készültek, azt első pillantásra sajnáltam, de tulajdonképpen a könyvhöz jobban illelnek, mint a színes képek. És talán *Balog Tünde* stílusához is. Az erősen körvonalazott, egyforma paraszarcokat a hatalmas szemek — lehunyt pillák vagy vakító szemfehérjék — teszik ki-fejezővé, egyénivé, ezek tükrözik az érzelmeket, ezáltal válnak az alakok személyiségekké. A képek fekete-szürkéjében sokszorosan világítanak ezek a szemek s nekem éppen ezáltal lett *Balog Tünde* ábrázolásmódja annyira drámai. Nem magyarázatképp írom, talán csak lehetséges értelmezés: az egyforma arcok valamiképpen az egyforma, a közös sorsra figyelmeztetnek. Amellett, hogy minden ember — természetesen — más és más; ameddig szoros, sok-sok szállal összetartott közösségben

„Itt meg tudhatom, hogy van a cselédem, Él-é, avagy meghalt az én feleségem.”

él — a paraszti élet egymásrautaltsága őrizte meg legtovább ezt a közösséget —, addig annak egységes jegyeit is magán viseli.

A történészek tanúsága szerint forrásértékű ez a mű. A bevezető szerint a szemtanú hitelessége az, ami kiemeli Gilitze munkáját az abban a korban divatos históriák közül. Részletesen leírja az árvíz történetét, hogyan öntötte el a víz sorra a különböző városrészeket, utcákat, híresebb házakat. Mindez sok, pontos helytörténeti adat. Majd köszönetet mond — névszerint felsorolva — mindazoknak, akik segítettek a város újraépítésében, az inség megszüntetésében.

Érdekes művelődéstörténeti csemege, hogy a katolikusok és protestánsok harcában a maradékos katolikusok oldalán álló Gilitze erkölcsi prédikációt mond a bűnös cifrázkodásról s a még bűnösebb jólétről, a módfelett megnövekedett igényekről:

*Nem méltó csudára a Makó romlása,
Eláradt a vétek mint a Marus árja.*

Föltehetjük azonban a kérdést, hogy a kutatókon, Makó helytörténéseinek kívül miért érdekes másoknak is Gilitze István históriás éneke; miért jó, hogy újra megjelent. Azért, mert egy kicsit mosolyogva bár a költő naívságain — ezek elsősorban a verselés naívságai —, mindnyájan szívesen, s meghatva olvassuk. Egyrészt azok a nyelvi fordú-

latok, szókapcsolatok vagy egyszerűen csak szavak örvendeztetnek meg, amelyek képszerűségükkel, eredetiségükkel nemcsak Gilitze művét színesítik meg, hanem azzá tennék a mi beszédünket is. Csak két, kapásból kiragadott példát: azokról, akik átúszták a megáradt Marost:

*„A vakmerőségnek ülvén csajkjárára”
s „... a víz partjánál
Sokan úgy állottunk, mint egy nagy
bástyánál!”*

Másrészt az emeli históriás énekünket magasan a többi fölé, hogy Gilitze — és ezt a kötet bevezetője is kellőképpen hangsúlyozza — nemcsak látta, hanem át is élte a veszedelmet, a fájdalmat, amit leír, az ő fájdalma is, a veszteség az ő vesztesége. Ez a hatalmas érzés az, ami az énekek megírására késztette:

*Hogy édes hazámat érte ezen romlás,
Én együgyű paraszt írtam ezt és
nem más.*

Gilitze István históriáinak új kiadásához Tóth Ferenc, a Makói Múzeum igazgatója írt bevezetőt. Ebben emellett, hogy értékeli a művet, sok érdekes adatot közöl a költő életéről, az árvíz történetéről. És megpendít egy nagyon izgalmas összehasonlítást: 1951-ben Péczy Attila és Várnai Péter megtalálta Tápén a históriás ének elő szájáról-szájra terjedve énekelt változatát. A szegedi múzeumban őrzött felvétel egyik versszakát be is mu-

latja, de a szövegváltozatról sajnos csak általánosságokban ír. „A népi emlékezés ily nagy idő távlatában is megtartja az események tömör anyagát — az árvíz leírását és a költőre vonatkozó befejező formulát. A feudális sallangoktól viszont teljesen megtisztította a verset” olvashatjuk Tóth Ferenc-től. Hogy a feudális sallangok részben Gilitze erkölcsnemesítő intelmei lehetnek, azt csupán sejtteni lehet, pedig a szöveg változásáról — javulásáról, eset-

leg romlásáról érdekes lenne valamit megtudni. (Az idézett strofa egyetlen feltűnő változtatása egy sántító sor szótagszámának kiigazítása.)

A nép hagyományába bekerült tehát Gilitze István históriás éneke. Abba a hagyományba, amelyből Balog Tünde művészete megszületett. S a kétféle, de egy töről való áramlás itt találkozott ebben a könyvben.

Morvay Zsuzsa

MOLNÁR JÓZSEF:

A JAKOVÁLI HASSZÁN DZSÁMI

(Kiadta Pécs város Idegenforgalmi Hivatala
1968. 26 old.)

Hispania földjére 711-ben lépett először mohamedán hódító és 1492-t írtak, amikor a spanyolok újra egész országuk birtokába jutottak. Az ország önerőből történt felszabadítása olyan népi energiákat szabadított fel, mely a spanyol világbirodalom megalapításához vezetett. Magyarország nem volt olyan szerencsés, hogy saját erejéből rázhassa le a török igát. Ezért az oszmán hódoltság kora után gyökeresen más, de éppoly idegen uralom következett. Ezzel olyan világnézet jutott ki zárólagosságra, mely a magyarságtól megkövetelte a nyugat felé való tájékozódást.

Ekkor alakult ki a török megszállásról az a kép, mely a tények túhangsúlyozásával egyértelműen csak pusztító, barbár ellenségnek tekintette a törököt. Talán ekkor rögződött a gyermekmondókákban a „Török gyerek elvágta, magyar gyerek gyógyítja...” forma, hiszen addig a török szó helyén alkalomszerűen más-más szerepelt. Különösen veszélyesnek ítélt az országoló hatalom minden török-rokonszenvet, hiszen bebizonyosodott, hogy a magyar nemzeti függetlenség harcosai minden időben menedéket nyertek a török felségterületeken.

Ezekbe az összefüggésekbe ágyazva nem is olyan érthetetlen, hogy az iskolai művészettörténeti tanulmányaink során soha nem esett szó a magyarországi iszlám művészet alkotásairól. Pedig a különösebben nem érdeklődő ember is tud az egri minaretről, a pécsi főtér dzsámijáról (a volt Gázi Kászim pasa dzsámi), a budapesti Király-fürdő török szárnyáról, vagy a Gül baba türbájéről.

Ilyen körülmények között komoly súlya van minden olyan írásnak, amely ebben a tárgy körben lát napvilágot. Az igény kétségtelenül megvan rá. Hiszen kísérelje meg valaki akár antikváriumokban is megtalálni a Képzőművészeti Alap gondozásában megjelent Műemlékeink c. sorozat oszmán-török vonatkozású füzetét (*Gerő Győző*: Buda török műemlékei; *Molnár József*: Szigetvár török műemlékei; *Gerő Győző*: Pécs török műemlékei). Sziszifuszi munka lesz.

Különös örömmel vettem tehát kézbe *Molnár József* dolgozatát. Olvastán ez a jóérzés csak fokozódott. Míg a kiadvány formája turistafüzetekre utal, tartalma sokkal többet ad. Az első fejezetben irodalmi igénnyel vázolja a törökkori Pécs vallási életét. A következőben érinti a felszabadító harcok pusztításait (ezeknek elsőrendű szerepük volt abban, hogy ilven csekély számú műemlékkel rendelkezünk egy másfélszázados történelmi időszakról). A továbbiakban tárgyalja a Jakováli Hasszán dzsámi többszöri átalakítását: majd a műemlék tudományos pontosságú, de közérthetően kifejtett leírását adja. Jelentőségét a szerző így foglalja össze: „A helyreállított négy évszázados múltú Jakováli Hasszán dzsámi — kis méretei ellenére — hazánk legépebben maradt mohamedán építészi remeke, mely megbízható tájékoztatást nyújt a hódoltsági idők magyarországi templom-építkezéseiről, másrészt hozzájárul a törökség építészeti tevékenységének jobb megismeréséhez és nem utolsó sorban értékeléséhez.” A füzet mottója ennek kiegészítéseként az emléke nem-rationális, érzelmi jelentőségét is hangsúlyozza, amikor *Reményik Sándor*tól idézi azokat a sorokat, melyeket a pécsi minaretre emlékeztetve írt:

„Úgy rémlik engesztelő oszlop ez,
Két testvérgyilkos sírhalma felett.”

Kelemen András